

TATAR TÜRKLERİNDE CENAZE MERASİMLERİ¹

Yard. Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN*

ÖZET

Cenaze merasimleri, herhangi bir kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan hayatında yer alan önemli geçişlerden biri olan ölüm etrafında birçok tören, inanç, gelenek ve görenek oluşmuştur. Tatar Türklerinde cenaze törenleri artık bin yıldan fazla olan bir zaman diliminde İslam dinine uygun bir şekilde uygulamaktadırlar. Ama Tatar Türklerinde uygulanan cenaze merasimlerinin İslam dini öncesi Şamanizm devrine ait olan inançları da taşıması söz konusudur.

Tatar Türklerinde ölüm faslını irdelerken, ölüm evveli, ölüm anı, ölüm sonrası bölümlerini ele almayı uygun gördük.

Anahtar kelimeler: Ölüm, Gelenek, Tatar.

ABSTRACT

Memorial ceremonies are unseperable part of any given culture. Ample of ceremonies, beliefs, and customs were formed around the concept of death, which is an important transition of human life. Funerary ceremonies of Tatar people have been performed according to the Islamic beliefs for more than a millenium. Nevertheless, the fore-mentioned ceremonies among Tatars bare some beliefs from pre-islamic era, called shamanism.

While examining "death" among Tatars, we thoght that it would be suitable to divide the topic into the parts as "before death", "death" and "after death".

Key Words: death, custom, Tatar.

GİRİŞ:

Ölüm, bizim hayatımızda yer alan en sırlı ve en ürkütücü olaylardan biridir. İnsanın yaratılışından beri ölüm var ve bu acımasız bir gerçektir. İnsanlar ölmekten korkarlar, ancak ölümün kaçınılmaz bir olay olduğunu da bilir ve çaresiz kalırlar.

Her insan hayatı boyunca özellikle hayatının sonuna doğru ölüm hakkında düşünür ve ölüme belli bir seviyede hazırlıklı olmaya çalışır.

Cenaze merasimleri, her kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Asırlar boyunca tarihin belirgin dönemlerinde kabul ettikleri dinlerin etkisi ile her halkın cenaze merasimleri her ne kadeer değişikliğe uğramış olsalar da, biz onların içinde insanlığın en eski çağında oluşan inançların, ayrıca Şamanizm devrinin izlerini de mutlaka bulabiliriz.

İnsan hayatında yer alan önemli geçişlerden biri olan ölüm etrafında birçok tören, inanç, gelenek ve görenek oluşmuştur. Tatar Türklerinde de, cenazeyi son yolculuğa uğurlarken uygulanan gelenekler arasında Şamanizm devri kalıntılarına sık rastlıyoruz. Bu kalıntılar genelde inanç şeklinde ortaya çıkmakta ve cenaze merasimleri içinde önemli yere

---

¹ Marmara Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Uluslar arası Türk Kültüründe Ölüm adlı sempozyumda (26.11.2004) sunulan bildiridir.

* Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebyatları Bölümü Öğretim Üyesi. chulpancetin@myynet.com

sahip olmaktadırlar. Halkın hafızası İslam dinini kabul ettikten sonra da en eski çağlarda ortaya çıkan ilkel inançlarını korumuş ve yeni kuşaklara ulaştırmış durumdadır.

Tatar Türklerinde ölüm faslını irdelerken, ölümden önce, ölüm anı, ölüm sonrası bölümlerini ele almayı uygun gördük. Böylece, ölüm, defin, mezar, aş ile ilgili inançlar da ortaya çıkmıştır.

Ölümden Önce:

Pek çok Türk boyunda olduğu gibi Tatarlarda da çevrede cereyan eden olayların ölüm habercisi olabileceğine dair inançlar vardır. Meselâ, köpeğin yere bakarak uluması, bir evin üzerinde baykuşun veya kuzgunun ötmesi (kuzguna “ruh kuşu”, “ahret kuşu” demişler), yanan ocağın uluması, saat camının veya aynanın kırılması, evde birinin akşamüstü ayna ile oynaması, durup dururken evin tavanını tutan direğin yarılması, bıçağın keskin tarafı ile yatması, ev yanındaki kayın ağacının birdenbire kırılması, mezarda bir ağacın kırılması, omuz damarının atması, birinin eve boş kovalar ile girmesi, gece yarısı ağaç kesen ses duyulması (“melekler kabir için ağaç kesiyor” derler), makası saplamak, bunların hepsi ölüm haberi olarak algılanıyor. Ayrıca, kirpinin ayaklarını gören, cenaze arkasından giden atları sayan kimsenin de yakında öleceğine inanılır. Evin tavanını destekleyen direğin kırılıp düşmesi ise ev erkeğinin ölümüne yorumlanır çünkü erkek, Türklerde evin direği sayılır. Komşuların avluları öbür taraftaki komşulara geçmek için kullanıldığında veya komşulardan ödünce alınan baltanın omuza konarak götürüldüğünde de o evden cenaze çıkacağına inanılır. Kırmızı kanatlı kelebek dış taraftan pencereye vurarak içe girmek isterse de Tatarlar, birisinin ölüp kelebek olarak döndüğünü düşünürler (Tatar Mifları 1999: 257, 299). Rüyada evin yanına gök renkte bir atın geldiğini veya ağaç gövdesinden evin dört duvarı örüldüğünü (bu yapı mezara eşit bulunmuş, ayrıca eskiden Tatarlar mezar üzerine çit olarak aynı yapıdan yaparlarmış. Acaba, mezarın ölü için öbür dünyada ev olarak algılanması mı?), öküz saldırdığını, karanlık bir tünele girip geri çıkmadığını görmek de ölüme işaret oluyor. Ayrıca, rüyada ölen birinin çağırdığını ve onunla gittiğini veya ölen birinin birini kendisi ile götürdüğünü görmek de giden veya götürülen kimsenin hayatının sona erdiğine yorumlanır. Hasta birinin yol ile sayıklaması, “geliyorum” gibi kelimeler söylemesi ve yüzü ile duvara dönüp yatması, helalleşmek için birilerini çağırması da ölümünün yakın olduğunun belirtisidir. Tatar Türklerinde, ölecek insanın bir-iki yıl öncesi saksıda yetiştirdiği sardunyelerinin kurumması, kuruyan bir fidanı diktiğinde bu fidanın tutması da ecelinin yaklaştığına yorumlanır. Eve yanlışlıkla bir kuşun uçup girmesi de felaketin, ölümün habercisi sayılır. Ayrıca, halk arasında kuyruklu yıldızın görüldüğü veya Şubat ayının 29 gün çektiği yıllarda ölümün daha fazla olacağına inanılır.

Yukarıda saydığımız inançların bazıları edebi eserlerde de yer almıştır. Meselâ, Tatar yazarı Kerim Tinçurin'in *Süngän Yıldızlar* (Sönmüş Yıldızlar) adlı piyesinde Server adlı bir genç kızın rüyasında gökteki yıldızların sıra ile sönmesini görmesi, kısa bir süre içinde birkaç kişinin feci ölümüne işaret olur.

Tatar Türkleri, can alıcı melek olarak *Azrail*'i tanır. Bir efsaneye göre, Allah meleklerinden sıra ile Yer'den toprak getirmelerini istemiş. Önce giden melekler bu işi başaramamışlar. Sıra Azrail'e gelmiş. Yer, bu meleğe de toprak vermeyeceğine söylediğinde Azrail, "Versen de alırım, vermezsen de alırım" demiş ve böylece Allah'a toprağı götürmüştür. Allah Azrail'e bu vazifeyi başarı ile tamamladığı için mükâfat olarak, "Bundan sonra seni insan canını alan melek olarak belirliyorum" demiş. Azrail çok ağlamış, "Ben bunu insanlara nasıl yaparım", demiş. Allah da "Üzülme, insanlar seni tanımazlar, onların bazıları feci olay sonucu olarak, bazıları uzun süren bir hastalıktan sonra, bazıları da doğal olarak yaşlanıp ölmüş olurlar" demiş. O günden bu güne insanlar çeşitli nedenlerden dolayı can verirler, onların canını almak için de Azrail gönderilmiştir. Tatar edebiyatında hayat dolu *Älmändär* adlı bir yaşlı adamın Azrail ile tartışması ve Azrail'i senelerdir kandırıp yürütmesi sonucunda yaşamını devam ettirmesi alaycı bir üslup ile çağdaş edip Tufan Minnullin tarafından *Äldermeştän Älmändär* adlı piyeste ustaca gösterilmiştir.

Ölüm döşeginde yatan kimse uzun zaman can çekişip ölemediğinde, "Görmek istediği biri varmış, onu görmeden can veremez", derler.

Perşembe ve Cuma günü ölen kimse toprağı verildikten sonra yağmur çilirse veya kar yağarsa, bu insanın iyi, Allah'a yakın biri olduğuna inanılır.

Tatar Türklerinde intihar eden insan eskiden mezarlığa defin edilmez, mezarlık çitinin dışında toprağı verilmiştir. İnsanın kendine kıymasına hiçbir zaman iyi gözle bakılmamıştır.

Tatar Türkleri, emekli olduktan sonra (altmış yaşa doğru) zamanlarını daha fazla dinî içerikli kitaplar okuyarak, münacatlar söyleyerek, camiye gidip veya evde namaz kılarak, yani kendilerini öbür dünya için hazırlayarak geçirirler.

Tatar Türklerinde bayanlar daha hayattayken belli bir yaşta aştıklarında sandıklarına *käfenlek* (kefenlik) hazırlamaya başlarlar. Bunlar arasında genelde kefen olarak beyaz sargı veya kumaş, yıkayanlar, mezara koyanlar için ve aş sırasında yakınlarına dağıtmak için yazma, havlu, mendil, sabun gibi nesnelere yer alır. Böylece insanlar yaşam sırasında kendilerini ölüme hazırlamış ve başkalarına fazla zahmet olmayacak şekilde ölüm sonrası masrafları kapatmış olurlar.

Ölüm anı:

İnsanın öleceğini ayakları ve elleri soğuduğundan anırlar. Ayrıca canın göğüsten boğaza doğru çıkmasına da inanılır. Ölüm döşeğinde yatan insana genelde üzerine giydiği giysileri dar gelir ve o göğsündeki düğmeleri çözmelerini ister, düğmeler yoksa üzerindeki en ince giysi bile yırtılır. Ölmek üzere olanın isteği ile onun ağzına iki de bir tatlı kaşığı ile su dökerler. Tatar Türklerinde bir kimse hakkında “Ölürken yanında su veren kimsesi bile olmamış” demek, insanın çok zor şartlarda can vermiş olmasına işaret eder. Ölüm döşeğinde yatanın son isteklerini, vasiyetini yerine getirmeye çalışırlar. İnsanın boğazında gözükten aşırı hareket canın boğaza gelip uçup gitmeye hazır olması olarak yorumlanır ve ağzının açık kalması buna delil olarak kabul edilir. Eskiden Tatar Türklerinde can anlamı *qot* kelimesi ile söylenilmiş, İslam dini kabulünden sonra da bu kelime *can* kelimesiyle değiştirilmiştir. Kut’un insan vücudundan uçuşması hakkında Orhun-Yenisey kitabelerinde de söylenmektedir. Tatar Türkleri bugün de çok korktukları zaman “*Qotom oçtı*” (Kut’un uçuştu) derler. Ayrıca, can çekiştiren hastanın ağzının açık kalması, onun son anda ölüm meleğini fark ettiği ile de anlatılır.

Tatar Türkleri can vermenin çok zor olduğuna inanırlar. İnsanın canı bedeni üzerinde tam üç gün ağlar, ayrılamazmış. Fakat üç gün geçtikten sonra da artık o özgürlüğü hiçbir şeye değişmez, bedene asla geri dönmek istemezmiş.

Ölüm Sonrası:

Ağız açık ölen birinin çenesi mendil ile bağlayarak kapatılır. Ölünün göğsüne hemen bıçak veya makas gibi demir nesne konulur. Aksi takdirde ölünün göğsünün şişmesi söz konusu olur. Tabi ki bu, demirin kötü ruhları kovma niteliğine sahip olduğuna inanıldıktan dolayı da yerine getirilmesi gereken bir inanç olabilir. Ölen, bayan ise, onun yüzünü yazmayla, erkek ise havlu ile örterler. Üzerine ölünü yıkayana verilecek niyet ile daha bir yazma, havlu veya kumaş konulur. Bu geleneğe *Östenä Yabu* (Üzerini Örtmek) denilir ve o ölünün en yakını tarafından uygulanır (Urazmanova 1984: 117).

Evde hemen bütün aynaların üzeri örtülür (onlarda ölüm suratu kalıp, başkalarına da geçebileceğine inanılır, bu yüzden ölüden kalan küçük aynaları özenle toplayıp toprağa gömerler). Günümüzde artık televizyonu da örterler. İçmek için kova ve kaplarda olan sular da dökülür. Çingiraklı teraziler (saka sırgı) ile su getirirken birinin öldüğünü duyarsan veya cenazeye rastlarsan da kovadaki sular dökülmeli ve yeniden doldurulmalıdır. Yoksa eve su ile ölüm girecek derler. Bu inanç, Eski Türklerin “su hafızası” inancına uzanmaktadır. İnsan can verirken açık kalan yiyeceklere de ölüm kokusu girdiğine,

rahmetlinin kanının sıçradığına inanarak o yiyecekler artık yenilmez. Gene çok eski bir inanca göre, insan ölünce evde diz boyu kan olurmuş. Bu kanın sıçradığı yiyecek de yeni bir can, yeni bir cenaze beklermiş. Bu yüzden biri can verirken, Tatarlar, kan sıçramasını diye evdeki bütün yiyecekleri ve yatakları toplayıp onların üzerine örterler (Tatar Mifları 1999: 257, 268.).

Evin tüm kapıları açık bırakılır. Öleni yalnız bırakmazlar. Eğer gece öldüyse, gecelemek için yanına yaşlı bayanlar çağırılır. Gelenler ölenin başucunda Kur'an okurlar, tespih çekerler, münacatlar söylerler. Bu âdete *Ûle Saqlaw* (Öleni Bekleme) denilir. Ölenin başucunda geceleyenlere madenî para, kaşık, sabun, kumaş gibi nesnelere dağıtılır. Cenaze çıkan evde asla yemek yenilmez ve çay içilmez. Genelde yemeğe ve çaya komşular davet ederler. Fakat bazı Tatar topluluklarında, cenaze çıktığı gün kurban kesip *aş* meclisi yapma geleneğine de rastlanır.

Ölüm haberi hızla yayılır. İlk olarak ölenin çocuklarına, yakın akrabalarına haber verilir. Cenaze olan eve ölü ile son sefer görüşmek ve evdekilere yardım etmek için insanlar gelir. Daima açık kalan kapı arkasında bir yaşlı kadın tespih çeker.

Tatar Türkleri, İslam dinini erken dönemde kabul ettiklerinden dolayı, cenaze törenlerini de artık bin yıldan fazla olan bir vakit içinde İslam dinine uygun bir şekilde uygulamaktadırlar. Belki de bu yüzden, başka Türk boylarında bugün de yaşamakta olan ağıt söyleme geleneği Tatar Türklerinde korunmamıştır. İslam dini cenaze olan evde sesle ağlamayı uygun görmüyor çünkü ölüm, Allah'ın takdiri ve insanlar ona saygı göstermelidir. Hayatını yitirmiş bir insan Allah'a kavuşmakta ve bu İslam dininde insan hayatında yer alan önemli "geçiş" sayılmaktadır. Bu yüzden insanlar ölüme karşı isyanda bulunmamalı, ölünün arkasından sadece sessizce ağlamalıdır.

Bazı Tatar bilim adamları, her ne kadar münacatların Araplardan giren gelenek olduğu söylenirse de, aslında bu tür türkülerin Tatarlarda çok eskiden belli olduğu doğrultusundadırlar. Meselâ, Hunlarda da ağıtların sadece ölüm hadisesi ile ilgili olarak değil, vatanlarının kaybindan dolayı söylendiğini biliyoruz (Görkem 1992: 159). Tatar Türklerinde de münacatlar ölüm, ahret, evlât acısı ve vatani kaybetme hüznü içeriklidirler. Bazı bilim adamlarının fikrine göre Tatar Türklerinde ağıt söyleme geleneği, İslam dini kanunlarına uyararak, cenazeyi defin etme sırasında değil, ölünün başucunda geceyi geçirdiklerinde ve ölünün isminden söylenen beyitler, ölümden bahseden münacatlar eşliğinde geçirme âdetine dönüşmüştür (Sultangareyeva 1994: 28-32). Ayrıca Udmurtlar ile sınır köylerde yaşayan Kerâşen Tatarları geçmişte *göslä* adlı, dize konulup çalınan telli bir müzik aleti eşliğinde ağıt söylerlermiş (Busıygin, Yakovlev 1990: 17.). Kerâşen Tatarlarının Hıristiyan dinini kabul etmelerine rağmen şamanizm devrinden kalan birçok gelenekleri de

iyi korumuş olduklarını göz önünde bulundurursak, ağıt söyleme geleneğinin en eski devirlerde Tatar Türklerinde de uygulandığını düşünebiliriz. Tatar Türklerinin yaşadığı coğrafyada Rus, Mordva, Mari, Udmurt gibi halklarda da ağıt cenaze töreninin önemli bir parçasıdır ve bu sadece Hristiyan dininin etkisi olarak düşünülemez. Bu halklar şamanizm devrine ait inançlara uzun süre sadık kalmışlardır. Fakat bugün Tatar Türklerinin cenaze töreninde saçlarını yolma, yüzlerini tırmalama, bağırıp çıldırıp ağlama gibi hareketlere yer yok, bu bir gerçektir.

Qaber Qazu (Mezar Kazma). Başka birçok Türk boyuna (Yakut, Altay Türkleri) özgü olduğu gibi, Tatar Türklerinde de insan, öldüğü gün hemen veya ikinci günde toprağa verilir. Mezarı genç erkekler kazar. Kış aylarında karlı buzlu yeri kazmak ayrıca zor oluyor ve mezar kazma işine sıra ile köyün bütün erkekleri katılır ve bu iş karşılıksız bir şekilde, sevaplı bir iş olarak kabul edilip yerine getirilir. Mezar, ölenin boyuna göre kazılır. Genelde üç arşın yeri kapsamaktadır. Mezar kazarken kürek elden ele verilmez, önce yere konulur. Tersini yaptığın sırada ölenin arkasından gene ölüm geleceğine inanılır. Kabrin iç kenarında lâhit yapılır. Hazır olan mezarı yalnız bırakmazlar; yanında biri kalır, ya da kabrin içine demir nesne konulur (balta, kürek vb.). Keräşen Tatarları ise *Jir İyasenä* (Yer Sahibine) diye kabre madenî para atarlar. Aynı âdete Udmurt köylerinde de rastlıyoruz (Urazmanova 1984: 118). Udmurtlar da madenî parayı “yeri satın almak” için atarlar (Hristolyubova 1978: 78). *Gür Awızın Açuçığa* (Mezarı azmaya başlayana) havlu ve ekmek sunarlar. Bu gelenek Mişär Tatarları tarafından da uygulanmaktadır.

Atalarımız, ölen insanın nasıl biri olduğunun ona mezar kazarken anlaşıldığını düşünmüşlerdir. Kabir kolayca kazılırsa, toprak yumuşak olursa, kaymazsa, taş tabakası ve su çıkmadan açılırsa, ölen kimsenin imanlı biri olduğuna inanılmıştır. Tersine mezar toprağı kayarsa, su, taş çıkarak durum zorlaşırsa ölen kimsenin imansız biri olduğuna yorumlanır. Ayrıca mezarı kazarken toprak üç kere kayarsa, mezara konulacak insanı mezarlıkta toprağı verilmeye lâyık bulmazlarmış. Mezar kazılırken kar veya yağmur yağarsa, ölenin hayırlı biri olduğu, fırtına, rüzgâr çıkarsa da ölenin günahlarının sayısız olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, eskiden cenazeyi mezara kendi atı ile götürürler ve bakarlarmış; atın gözlerinde yaş varsa, ölen kimsenin çok iyi biri olduğuna inanılmıştır (atı bile üzüntüden ağlıyor!). Fakat atın gözünde yaş olmazsa, bu durumda at arabasında yatan ölen kimsenin hayattayken büyük günahlar işlediğine inanılmıştır. Çünkü sahibini, onun huyunu da en iyi bilen günlük hayatında devamlı yanında bulunan atı olduğunu söylerler (Tatar Mifları 1999: 242-246).

Mäyet Cuu (Öleni Yıkama). Öleni, mezarı hazırlandıktan sonra yıkarlar. Erkeği erkekler, bayanı bayanlar yıkar. Suyu iki kovada, kimse ile konuşmadan, üzerini yazmalar

ile örtüp getirirler. Öleni yıkamak için suyu doldurup, kepçenin sol tarafından (ele ters tarafından) dökmek gerekirmiş yoksa yine bir kimsenin öleceğine inanılmış. Yıkayanlara ölenin yedinci gününde sadaka verilir. Eskiden ölüyü yıkama leğenine ev sahibi gümüş para koymuş. Ayrıca, cenazeyi yıkayan insanlara gömlek, elbise, ayakkabı dağıtılır (kim hangi yerini yıkadığına göre). Bu gelenek Kazak Türklerinde de uygulanmaktadır. Ölen kadın ise onu yıkarken üzerinde çarşaf (*çarşaw, tastar, pärdä*) tutarlar. Çepets Tatarlarında su dökene ve ölenin üzerinde çarşaf tutana da kaşık, tabak, fincan gibi nesnelere verilir.

Keräşen Tatarları, öleni ağaç kabuğunda yıkarlar.

Öleni yıkarken hoş koku gelsin diye ve kötü ruhlardan korunma amacıyla ardıç, ardıç ağacı yetişmeyen yerlerde ise ağaç mantarı yakıp tütsülerler. Bazen odaya kucak kucak ısırgan otu getirip dağıtılır. Cenaze yıkanan suyun basılmayan yere dökülmesi gerekirmiş.

Tatar mezarlıklarında genelde cenazeyi yıkama ve mezara götürme için kullanılan nesnelere özel bir yapı içinde korunurlar. Onlardan herkes yararlanabilir.

Käfenläw (Kefenlemek). Ölüye, yıkandıktan sonra *ahret gömleği* giydirirler (yarıya katlanan ve kafaya geçirmek için orta bir yerden delinen beyaz kumaş, kafayı örtmek için kumaş parçası (bayanlar için *börkänçek* (duvak), erkekler için *çalma* (sarı) ve bedenin alt kısmını örtmek için kumaş parçası) ve kefenlerler. Astrahan ve Sibiryâ Tatarları *ahret gömleği* ve *kefenin* yeşil renkte olmasına özen gösterirler.

Defin için lâzım olan kefeni bayanlar hazırlar. Kefen, düğüm atılmadan, iğneyi kendinden tutarak dikilir. Cenazeye gelen her bayan bir kere olsa da iğneyi geçirmeye çalışır. Kefen dikilen iğneleri sayıp alırlar ve sonra kullanmazlar, toprağa gömerler. Bu iğne ile (ölüyü yıkadıkları su ile de) insanlara ölümcül büyü yapılabileceğine inanılır. Astrahan ve Sibiryâ Tatarlarında, yaşlanıp ölen kimse için hazırlanan kefenin kalan kısmı dar parçalara bölünüp uzun ömür dileği ile cenazeye katılanlara dağıtılır (Tatarı 2001: 363).

Cenaze, kefenlendikten sonra açılmaz. Kefenlendikten sonra, ölen kimseyi battaniyeye veya halıya sararlar. Keräşen Tatarları ve Astrahan Tatarları ölüyü, başucuna kayın dalları ile yastık yaparak tabut içinde toprağa verirler. Keräşen Tatarları, tabutun etrafında balta ile daire çizip, tabutu üç kere dolaşırlar ve baltayı güneşin doğduğu tarafa atarlar. Bazen tabutun üzerinden üç kere canlı tavuğu zıplatırlar ve onu yalnız yaşayan bir nineye verirler (Bayazitova 1992: 257).

Cenazeyi mezara götürmeden evde veya camide cenaze namazı okunur. Cenazeyi evden, aman kapı kenarlarına değmesin de ev huzursuz kalmasın diye dikkatle çıkarırlar. Ölünün yattığı yere demir nesne konulur, kapı önüne de odun koyarlar ki, bu odunu eve ilk giren kaldırsın (Urazmanova 1984: 119). Kapı ve eşik ile ilgili inanç ve uygulamalara biz doğum ve düğün ile ilgili gelenekler içinde de sık rastlıyoruz.

Evden cenaze çıkarken birinin uyuya kalması kötüye yorumlanır. Çünkü ölü evden, “Son uykunu uyu!” diye çıkarmış.

Tatarlarda, mezara cenazeyi genelde özel sedyeye koyup elde taşırlar. Mesafe uzun ise, yaşlı bir şekilde, çok düşük hız ile arabada götürürler. Cemaatte sadece erkekler bulunur. Cenaze namazı evin avlusunda veya mezarlığın önünde okunur. Cenazeyi mezara ölenin en yakın kişileri (oğulları, kardeşleri) indirirler. Cenazeyi mezara koyma Tatarlarda *Gürge İnderü* (Mezara İndirme) olarak adlandırılır ve bundan sonra ölen kimseye de *Gür İyesi* derler. Bazı yörelerde cenazeyi mezara koydukları zaman, bazı yörelerde ise cenazeyi taşıyanlara, yırtılarak, bu durum için özel olarak hazırlanan kumaş veya havlu dağıtılır. Bir inanca göre, bu *yırtışlar* silkelenerek tamu alevini söndürürlermiş (Bayazitova 1992: 263).

Öleni lâhde koyarlar. Başucuna ve kenarına tahtadan destek yaparlar. Herkes kabre bir avuç toprak atar, çocuklar çiçek toplayıp koyabilirler. Mezar, yer ile aynı düzeyde olmaz, tepe şekline getirilir. Yeni mezarın üzeri ıhlamur ağacı kabuğu ile örtülür. Eskiden ıhlamur ağacının kötü ruhları kovma niteliğine sahip olduğuna inanılmış ve bu gelenek o dönemlerden kalmış olabilir.

Herkes evine dağıldıktan sonra kabrin başında hoca Kur’an okumaya kalır. Bir inanca göre, mezarlıkta kimse kalmadıktan sonra hemen ölüden cevap almak için yeri sarsarak Allah’ın melekleri gelirmiş. Ancak hayvanlar sezerlermiş bu sarsıntıyı. Kabir başında kalan hoca da ölüye, meleklerle cevap verirken yardım olsun diye Kur’an okur, dua eder.

Cenazeyi mezara götürönlere ve kabre koyanlara havlular verilir. Cenazeyi kabre koymadan ölünlün üzerinde, günahlarını affettirmek için hocaya *Gür Sadakası* (Mezar Sadakası) da mutlaka verilir (genelde bu bir koyun veya bir koyun değerinde para, ya da bir kap un ile tavuk veya kazdır. Mişärlerde, Astrahan ve Sibirya Tatarlarında bu sadaka yumurta ile verilir.). Üzerinde dua okunduktan sonra, mezar sadakası olarak verilen koyun veya tavuk, etini aştta kullanma şartı ile cenaze çıkan evde bırakılır (Tatarı 2001: 366). Mezar sadakası mezarda verilmediyse, mutlaka ölen kimsenin üçüncü günü geçmeden verilmelidir. Eskiden zengin ve varlıklı aileler, öleni günahlarından arındırmak için hocaya *fidye* adlı sadaka da verirlermiş. Genelde bu bir inek veya at, ya da ağıldaki bir yapı olurmuş. Fakat fidyenin buğday olarak verilmesi daha uygun görülürmüş. Fidyeye, hayattayken okunmayan namazları ve tutulmayan oruçları affettirmiş. Çağımızda artık fidye verilmemektedir.

Cenaze çıkan ev temizlenir; su kaynatılıp duvarlar silinir (Tatarlarda evler genelde ağaç tomruğundan yapılır), perdeleri alıp yıkarlar, yerleri temizlerler. Ölenin yatağı ve giysileri de mutlaka yıkanır. Tatar Türklerinde “İnsan öldükten sonra da üç günlük işi kalır” gibi bir deyim vardır ve o ölenin arkasından yapılan bu işleri göz önünde bulundurarak

söyleniliyor olmalı. Ölenin giysilerini yıkarken suyunu sol taraftan sıkarak çekerler ve giysilerini ters tarafı çevrilmeden kuruturlar. Aynı adet, giysileri ters çevirmeden kurutma adeti, bebeklere bir yaşı doluncaya kadar da uygulanır. Bu da yeni doğan çocuğun hâlâ öbür dünyaya ait olduğunu bildirmek için uygulanmalıdır.

Mezarın üzerine ölenin baba ismi, kendi ismi, soyadı, doğduğu ve öldüğü tarihleri içeren *başagaç* (tahta direk), sonra da onun yerine mermerden veya nehir taşından mezar taşı dikilir. Tatar Türkleri başka Kıpçak boyları gibi, insanın vücudunda en önemli kısım olarak başı belirlemişlerdir. Bu, Tatarların zekâya fazlası ile önem vermelerinden kaynaklanıyor olabilir. Belki de bu yüzden mezar taşı da ölenin başucuna konulur (Meselâ Ruslarda haçı ölenin ayağı bulunduğu yere dikerler).

Qaber Taşı (Mezar Taşı). Eskiden insanlar, ölen insanın mezardan çıkacağına inanırlar ve bu nedenle kabrin üzerine taşlar ile kapatırlarmış. V.-VIII. yüzyıllarda Eski Türkler döneminde de kabrin üzerine çeşitli sözler, şiirler yazılan taşlar dikerlermiş (Orhun-Yenisey kitabeleri buna en güzel örnektir). Tatar Türklerinde de mezar taşı geleneği çok eskiden, Bulgar devleti zamanından beri biliniyor. İdil boyu Bulgar ve Kazan Türklerinin mezar taşları sanat eseri seviyesine ulaşmıştır. Rus folklorunda, ayrıca epik eserlerinde mezar taşına *Goryaçiy Kamen* (Sıcak Taş) adı verilir. Çünkü bu taşın üzerini, ölenin hayatta kalan yakınları, akrabaları gelip sıcak gözyaşları ile ıslatırlarmış (Bilim 1969: 281).

Çepets Tatarları ise mezarın üzerine *başbata* ismi verilen ardıç ağacı gövdesinden yapılan heykel dikerler. Bu heykelin üzerine de ölenin ait olduğu aile mührü oyulur. Onun şekline bakarak ölenin cinsiyetini de belirlemek mümkünmüş. Aynı heykeller Sibiryâ Tatarları tarafından da dikilirmiş ve bilim adamları onların Eski Türk devrine ait olduklarını söylemektedirler (Semeyniy... 1980: 123). Mezar üzerine heykel dikme geleneğini biz dünyanın en eski destanlarından sayılan Asur halkına ait *Gilgamiş* destanında da görebiliyoruz.

Tatar Türklerinde eskiden mezarın üzerine *dürbeler* yani ev gibi yapılar yapma geleneği olmuş. Sibiryâ Tatarları *bura* (tomruklardan örülen duvar) tipi yapı üzerine çapraz olarak daha bir tomruk yerleştirirlermiş. Bu tür yapıların Türk Kağanlığı döneminde de olduğu biliniyor. Eski Türklerin mezar üstü yapılar yapma geleneğini sonraki dönemde Kumanlar (Orta çağ Tatarları) da miras olarak kabul etmişlerdir. 1253 yılında Rubruk Kumanların zengin insanların mezar üzerine kerpiçten minareler, taştan yapılan evler veya piramitler yaptıkları hakkında yazmış (Puteşestviye 1957: 102). Bu gelenek XIV. yüzyılın Altınordu hanları mezarlarında da korunmuştur. Günümüz arkeologları eskiden bu devlete ait olan arazide birçok taş türbelerin kurulmuş olduğunu ve hâlâ onların izlerinin korunduğunu bildirmektedirler. Altınordu devrinden gelen bu geleneği Tatarlar Kazan

Hanlığı döneminde de uygulamışlardır. Meselâ, bilim adamları Tatarların ve Kazan şehrinin simgesine dönüŖen Süyümbike minaresinin de Safagirey Han'ın mezarı üzerine yapıldığını söylüyorlar. *Dürbe* yapma geleneğine bugün Tataristan'ın Güneyinde bulunan köylerin mezarlarında da rastlayabiliriz. Bulgar şehri mezarlığında minare ve *dürbeler* Ŗeklinde yapılan mezar üstü yapılar bugün de dimdik durmaktadır. Tatarların XIX.-XX. asrın önemli aydınlarından olan Rizaetdin Fahrettin'in anne ve babasının mezarı da bu tiptedir (Ahmetcanov 2000: 138). Bu tip yapıtlar Hun mezarlarında da bulunmuŖtur. Pazırık bölgesindeki bir numaralı dev kurganın altındaki odanın duvarları da tomruklardan yapılmıŖtır (Kurganların... 1993–1994: 187).

Günümüzde Tatarlarda mezar *çarduğan* (çit) ile çevrtilip alınır, onu genelde mavi renge boyarlar. Galiba mavi renk, gök rengini andırıp ölüün canı döndüğü mekânı bildirmektedir. Çiti yeŖil renge de boyarlar. Bu renk ise, galiba, İslam dini etkisini taŖımaktadır. Boya birkaç yılda bir yenilenir. Kullanılan fırça ve kalan boyayı mezarlıkta bırakırlar, geri eve götürmek yasaktır. Sibiryâ Tatarları ise *çarduğan*'ı sadece bir kere boyarlar.

Çođu zaman karı-koca mezarı aynı çit ile çevrtilip alınır. Çit eskiden ağaçtan yapılırdı. YaŖlanıp ölenler için çit, titrek kavağı ağacından yapılır çünkü bu ağaç, günahsız ağaç olarak algılanmaktadır. Son zamanlar çit artık demirden yapılmaktadır. Fakat dinî inancı çok kuvvetli olan babaannemin; “Demir çit cehennem ateŖinde çok kızgın olurmuŖ, çitimi ağaçtan yapın” dediği aklımda kalmıŖ. Ağaç çitler tamir edilmez, onlar doğal olarak yıkılır gider.

Tatar Türkleri mezarın üzerine mutlaka ağaç ve çiçekler de dikerler. Bizim atalarımız ölen kiŖinin canının ağaca dönüŖtüđüne ve mezar üzerine dikilen ağaçların da insan canları olduğuna inanmışlardır. BaŖka bir inanca göre, kadim insanlar canı kuŖa benzetirlermiŖ. İnsan canının kanatlı, uçan bir zat olarak algılanması Eski Mısır'da baŖlar ve sonra bu görüŖ birçok halkın mitlerinde yer alır. Türklerde de ölmek, canın bedenden uçması olarak anlatılır. Tu-kiu ve Uygur yazıtlarında da “Bilge Kađan uçtu”, “Babam Kađan uçarak gitti” gibi deyimlere rastlıyoruz. Uçan can-kuŖun bedenden ayrılması zor olacağına inanan insanlar, bu kuŖa basıp ötmek için kabrin üzerine ağaç dikmeyi uygun görmüşler (Urmançeyev 1980: 179). Mezar üzerine ağaç ve çiçek dikme geleneğine *Tahir-Zöhre*, *Kuzı KöräeŖ häm Bayan Silu* adlı destanlarda da rastlıyoruz. Bu âdet Moğollarda da, Çinlilerde de görülür; “Ağaç, ölüm ve yeniden dođuŖun simgesiydi ve cenaze törenlerinde sık sık rol alıyordu”. Yakut Türkleri son zamanlara kadar gömülmek istedikleri yeri güzel bir seğerin altı olarak seçerler (Roux. 1998: 222, 223).

Tatarlar mezarın üzerine genelde *kayın ağacı* dikerler. Eski Türklerde ve Moğollarda kayın ağacı kutsal sayılırdı. Eskiden Kazan şehrinin Kuzeyinde bulunan köylerde kadın mezarına kayın, erkek mezarına da köknar dikerlermiş. Üvez, ihlamur ağaçları da uygun görülür. Bir inanca göre ağaçların yaprakları rüzgârda sallanarak “dua eder, tespih çekermiş” (Tatarı 2001: 370).

Tatar Türklerinde kayın ağacı ile uygulanan birçok âdet de vardır. Yeni doğan bebeği de, düğün öncesi gelin olacak kızı da hamamda kayın ağacı dallarından yapılan süpürge ile yavaşça vurarak yıkarlar. Bir rivayete göre Bulgar hanı kızı Tuybike’yi de ayak felci hastalığından kayın süpürgesi ile tedavi etmişler. Ayrıca, Tatarlarda kayın kaygı ağacı olarak da bilinmekte ve beyaz gövdeli kayın ağacı mezarlık ağacı sayılmaktadır. Bu yüzden de onu evin önüne dikmezler ve ondan kesinlikle beşik ve ev yapmazlar. Bir inanca göre kayın ağacı dikersen, o senin enine eşit oluncaya kadar hayatta kalırsınmış. Çift kayın arasında fotoğraf çekilmek bugün de hayatının kaygı içinde geçeceğine yorumlanır. Belki “kaygı” ve “kayın” kelimelerinin ses olarak birbirine yakın olmaları bu ağacın mezar üzerine dikilmesine sebep olmuştur? Yoksa kayın ağacının ilkbaharda “gözyaşları” olarak algılanan ve gövdesinden akan doğal su dökmesi mi onu yas ağacı olarak tanıtmış? Tabi ki, kayın ağacının gövdesinin başka ağaçlardan farklı olarak beyaz renkte olması da etkilemiştir durumu. Çünkü beyaz renk birçok halk için, ayrıca Tatar Türkleri için de kutsal renk sayılmaktadır. İnsanların doğum ve düğün sırasında olduğu gibi ölüme olan yolculuğu da beyaz renk, saflık, paklık ile eşit olmalı (beyaz kefen, ölümden sonraki geleneklerde ve aş sırasında beyaz renkte olan unun yer alması, kabrin üzerine beyaz gövdeli kayın ağacının dikilmesi.). Ayrıca, beyaz renk bazı bilim adamlarının fikrine göre cenaze merasiminde ölümün ürkütücü karanlığını dengeleştirmek için de kullanılır (Karakuzova, Hasanov 1993: 409). Siyah renk genelde öbür dünyayı, ölümler dünyasını simgeler. Masallarda da öbür dünyayı temsil eden varlık kara tekedir. Fakat yas rengi Tatarlarda beyaz renktir, siyah renkli kıyafet asla giyilmez ve bu tür yas tutulmaz. Ayrıca yukarıda bildirdiğimiz gibi, beyaz renk sadece cenaze merasiminde değil, doğum ve düğün gelenekleri içinde de önemli yere sahiptir. Sadece ölüyü değil, yeni doğan bebeği ve gelini de beyaza giydirirler. Tatarlarda duvak da beyaz renktedir. İstisna olarak sadece Astrahan Tatarlarında kadınlar siyah elbise giyerek *ker* (yas) tutar ve bir yıla kadar düğün gibi yerlere gitmez. Yas tutan kadını herkes evine alıp avutmaya çalışır, bir yılı geçtiğinde de beyaz kumaş hediye eder ki bu, yasin tamamlanmasını simgelesin (Bayazitova 1992: 281). Aynı geleneğe Kazak Türklerinde de rastlayabiliriz.

Tatar mezarlıkları genel bir ağaç çitle çevrilmiş olup köylerden uzak değildir. Tatar mezarlıkları, çok iyi ağaçlandırıldığı için mezarlık uzaktan orman gibi gözükür. Bilim

adamları ağaçlık hâlini alan mezarlıkları geleneksel Tatar köylerinin özelliği olarak sayarlar ve bu ağaçlıkların en eski Tatar köylerinin yerleşme yerini tespit etmede büyük rol oynadıklarını söylerler (Vorobyov 1964: 155).

Sovyet dönemine kadar Tatarlar da Ramazan ve Kurban bayramlarında mezarları ziyaret ederlerdi. Genelde mezara erkekler gidermiş. Fakat Tatar Türklerinde İslam dini yasaklamasına rağmen geçen asrın ortalarından bayanlar da mezarlığın içine girebilirler. Kabirlere iyi bakarlar, kendileriyle küçük yaşta olan çocukları da götürürler. Bu, onların imanlı edilmeleri isteğine ve ölenleri unutmamak gibi amaca bağlıdır (Tatarlarda **“Hayatta olanların kadrini (kıymetini) bil, ölülerin ise kabrini bil”** gibi atasözü de var ve o, Kazan şehrinin Tatar mezarlığının girişinde de yazılmıştır.).

Tatar Türklerinde de evliyalara ait mezarların çeşitli hastalıklardan tedavi etme gücüne sahip olduklarına inanılır. Bu tür mezarlara gidip kurban kesilir, dua edilir, sadaka bırakılır, çitlerine havlu, yazma v.b. asılır. Sibiryaya Tatarlarında evliyalara ait mezarlara *astana* derler (Tatarı 2001: 372). Tatarlarda da bu tür mezarlar genelde mezarlıktan ayrı bir yerde bulunmaktadır.

Mezarlıklar etrafında birçok inanç da oluşmuştur. Meselâ, mezarlıktan çilek ve çiçek toplamak yasaktır. Mezarlığın yanından geçerken ellerini sallarsan insanların ruhlarını incitirsin, akşam mezarlığa gidersen ömrün kısılır, mezarlığa parmak ile gösterirsen kendine ölümcül bir hastalık çekersin (“Ben göstermedim, şeytan gösterdi” demek ve parmağı ısırarak gerekiyormuş), mezarlıkta ağaç kırılır ve düşerse cenaze çıkacak, mezarlıkta yeraltı delikler açılmışsa, mezarlığa hortlaklar sahiplenmiş demektir vb. gibi (Tatar Mifları 1999: 259). Eğer cami minaresine kuzgun kuşu konup öterse, ölenin bedeni yumuşak olursa, ölenin gözü açık kalırsa, lâhit eşilirse, ölünün üzerinde hapsürürsen, gülüşürsen, ceset üzerinden el uzatıp görüşürsen, ölenin giysilerini yüzükoyun yatırırın, gece kelebeğini öldürürsen, ölünün arkasından bu evin ahırında teke ölürse, cenaze çıkan evden toprak kokusu gitmiyorsa, cenaze arkasından köpek havlayıp kalırsa, cenazeyi götürürken evde kimse kalmazsa, cenaze çıkan evin yeri başköşeden çıkışa doğru temizlenirse, bunlar hepsi evden daha bir cenaze çıkacağına işarettir. Bir köyden iki cenaze çıktığında mutlaka üçüncü cenaze de çıkacak derler, çünkü kadim insanlar her şeyin üç sayıda olduğuna inanırlarmış. Ayrıca Tatar Türklerine özgü olan bir küçük kapı ve iki tarafa açılan bir büyük kapıdan ibaret dış kapı (*kapqa*) etrafında da birçok inanç teşekkül etmiştir. Meselâ, cenaze ile ilgili olanları: cenaze çıkan evin kapısı daima açık bırakılır. Cenaze evden çıkarıldıktan sonra küçük kapıdan çıkan ilk insanın da öleceğine inanılır. Cenazeyi toprağa verinceye kadar (bazen de bir gün, üç gün...) sadece büyük kapıdan girip çıkarılır. Cenaze çıkarıldıktan sonra da kapıyı kapatmazsan gene evden cenaze çıkacak derler.

Her insan için en değerli olan varlıklar anne ve babayı kaybetme korkusu da Tatar Türklerinde ilginç inançlar ile anlatılır; arkaya doğru yürürsen, evde ısıklık çalarsan, birinin omzuna yaslanırsan, kimse ökçene veya sol ayağına basarsa, elin ile çenenin desteklersen, Ay'ı parmak ile gösterirsen annen ve baban ölecek derler. Hemen bu hareketlerin arkasından birinin öbür omzuna da yaslanarak, senin ayağına basan insanın kendi ayağına da basarak, biri ökçene basarsa tükürerek, Ay'ı gösterdiğin parmağı iyice ısırarak bu felaketin önlenebileceğine de inanılır (Tatar Mifları 1999: 257-259).

İlk Aş Tatarlarda definden üç gün sonra verilir. Sonra da yedinci, kırkıncı günlerinde ve yılında uygulanır. Elli ikinci gününde de sadaka verilir, çünkü o gün, cesedin etleri kemiklerinden ayrılır ve ölü kabir azabı çekermiş. Aş'a, ölen bayan ise bayanlar, erkek ise erkekler çağırılır. Sofraya *tuqmaçlı aş* (tel şehriyeli çorba), *beliş*, et, çay konulur. Çaya özel olarak *älbä* hazırlarlar. *Älbä*, un, yağ ve şekerden yapılan ve helvayı andıran bir çeşit tatlıdır. Galiba eskiden *älbä* yas tatlısı olarak geniş kullanımda olmuş. Çünkü Tatarlarda "Älbäñne aşarım äle" ("Elbeni yerim daha") gibi deyim de var. Bu deyim, "Senden fazla yaşarım, senin öldüğünü görürüm" anlamına gelir ve genelde birini kızdırmak için söylenir (Urazmanova 1984: 121). Ayrıca *älbä*, cenaze toprağa verildiği gün de yapılır ve bazı Keräşen köylerinde mendile sarılıp ölen kimsenin koltuk altına da konulur (Tatarı 2001: 367).

Ölen kimsenin üçüncü ve yedinci günlerinde yumurtayı un ile karıştırıp *qoymaq* (krep) pişirip bakarlar; krep güzel pişmişse demek ki ölenin ruhu razı, memnun kalmış. İyi pişmemişse, ölen memnun değil demektir. Krep ile uygulanan bu geleneğe halk arasında *çälpäk* derler (Tatar Mifları 1999: 258). Ayrıca, yukarıda gösterdiğimiz gibi düğünden sonra uygulanan gelenekler içinde de krep ile gelini sınama âdeti vardır.

Aş'a gelen herkes birbirine (etrafta dolaşan çocuklara da) *sadaka* verir. Sadaka olarak genelde madenî para, mendil, sabun, kaşık dağıtılır. Sadaka parasına öleni hatırlatacak bir eşya, nesne alınır; tabak, kaşık, fincan, kâse vb. Yiyecekler asla alınmaz. Cenazenin kırkı çıkınca da onun giysileri çocuklarına, yakın akrabalarına veya fakirlere dağıtılır. Aksi takdirde rahmetlinin öbür dünyada çıplak kalacağına inanılır (Tatarı 2001: 366).

Geleneksel yas törenleri sırasında un dolu tabak verme geleneği de mutlaka uygulanan geleneklerdendir. Un, bereket simgesidir. O, saflığı, paklığı ve iyiliği temsil eder. Bu özelliklerinden dolayı un düğün esnasında da yer alır; güvey evine gelen gelinin ellerini una batırırlar. Müslüman olan Tatarlarda tabak ile unu ölenin yattığı yere oturup Kur'an okuyan bayana, yalnız birine veya hasta birine verirler. Keräşen Tatarlarında ise cenaze arkasından 40 günlük süre içinde tabağa birer kaşık un koyma geleneği vardır. Sonra bu unu hasta, sakat veya fakir birine verirler (Urazmanova 1984: 120).

Keräşen Tatarları tarafından yas aş başlamadan mezara gidip ölenin kendisini de *aş'a* davet etme ve sonra onu geri mezara uğurlama gibi şamanizm devrinden kalan en eski törenler de yerine getirilmektedir. Aynı tören şamanizm geleneklerini çok iyi koruyan Çuvaş, Mari ve Udmurtlarda da vardır. Çuvaşlar ve Marilerde yas aş mezara konularak doğrudan doğru ölenin kendisine sunulmaktadır (Busıygin, Yakovlev 1990: 19).

Keräşen Tatarları sofrada rahmetli olana başköşeyi (bazen ocağa yakın bir yeri) ayırırlar, önüne tabak, bardak, kaşık ve yiyecekler koyarlar. Ölenin yerine yanlışlıkla başka biri oturmasın diye kaşığı ters çevirirler. Sofraya verilen yemekler arasında mutlaka kızartılmış balık, krep, buğdaydan yapılan hamur yemekleri ve omlet bulunur. Bütün bu yemeklerde un ile yumurtanın bir araya getirilmesi ayrıca dikkati çekmektedir.

Aş sona erdiğinde birkaç kişi öleni uğurlamaya gider. Bu âdete *Söyak Ozatu* (Kemiği Ağırılama) derler. Ölenin önüne konulan yiyecekleri, rakıyı ve sofradan bütün kemikleri toplayıp (bu kemikler asla kırılmaz ve kemirilmez) mezara giderler. Yiyecekleri çit direğine koyar, rakıyı direk altına döker, kemikleri gömerler ve eve dönerler. “Onu uğurladık” dedikten sonra evdekiler “Toprağı tüy gibi hafif olsun” dileğinde bulunurlar (Urazmanova 1984: 122). İslam dininde olan Tatarlar da ölen kimsenin arkasından “*Awır tufrağı ciñel bulsın*” (“Ağır toprağı hafif olsun”) derler.

Keräşen Tatarlarında ölen kimsenin kırkında üç kurban kesilirmiş. İlk kurbanı (koyun), rahmetlinin kendisine adarlar. İkincisini (tavuk), ölen akrabalarına adanır. Üçüncüsü de (balık), bütün ölenlerin ruhuna adanır. Kurbanı kesilen malın boyun kemiğini saklarlar çünkü o, büyücüler tarafından çalınıp büyü yapmada kullanılabilir diye inanırlar (Bayazitova 1992: 265).

Keräşen Tatarları, mezarlığa gittikleri zaman, mezarın üzerinde üç tane mum veya saman yakarlar ve bu ışığın, rahmetlini aydınlığa doyuracağına inanırlar (Bayazitova 1992: 259).

Kazan Tatarlarında yaşayan bir inanca göre, ölünün canı kırkına kadar evine her gün, kırkıktan sonra ise ancak Perşembe günleri kuş veya kelebek kılığında dönermiş.

Sonuç olarak, Tatar Türklerinde uygulanan cenaze merasimlerinin İslam dinine göre yerine getirilmesi ile birlikte, İslam dini öncesi şamanizm devrine ait olan inançları da taşıması (cenaze çıkan evde aynaları örtme, ölenin göğsüne demir nesne koyma, kefeni düğüm yapmadan, iğneyi kendinden tutarak dikme, ardıç ağacı tütsüleme, ölenin yıkanan giysilerini ters çevirmeden kurutma, cenazeyi evden çıkarırken kapı kenarına değmemesine özen gösterme, yeni kazılmış mezarı yalnız bırakmama, bırakıldığı sırada içine demir nesne koyma, mezarın üzerine ağaç dikme, mezar taşı dikme vb.) söz konusudur. Ayrıca Keräşen Tatarları, Hıristiyan dinine zorla geçirildikten sonra hem Ruslar hem İslam dinini tutan

Tatarlar tarafından dışlanmış olmaları sonucu, şamanizm devri gelenek ve inançları, ayrıca Bulgar devleti dönemine özgü birçok geleneği XXI. asra getirmiş durumdadırlar (Vorobyov 1964: 47). Astrahan ve Sibiryâ Tatarlarında da şamanizm devri gelenek ve inançları iyi korunmuştur. Meselâ, Astrahan ve Sibiryâ Tatarları, Kazan Tatarlarından farklı olarak, bugün de ölü arkasından ağıtlar yakarlar ve ağıt yakacak kişiyi, ölü daha hayattayken kendisi belirlermiş. Sibiryâ Tatarlarından derlenen bir ağıt getirelim:

Allanıñ rähmätendä bulsın, *Allah'ın rahmetinde olsun,*
Urñı oçmaqta bulsın, *Yeri cennette olsun,*
Qarañğı qabernäre yarıq bulsın, *Karanlık mezarı aydın olsun,*
İmanı yultaş bulsın (Bayazitova 1992: 282). *İmanı yoldaşı olsun.*

Sovyet döneminde dinsizlik ideallerinin yayılmasına rağmen, Tatar Türkleri cenaze merasimlerini eski düzen ile uygulamaya devam ettiler ve bugün de yeni kuşağa bu gelenek ve inançları emanet etmektedirler.

Kaynak Kitaplar:

1. Ahmetcanov, Marsel (2000). *Ülgännärneñ Kaberen Bel*. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
2. Bayazitova, Flöra. (1992) *Ğomerneñ Öç Tuyl*. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
3. Busıyın Y. P ve Yakovlev, V. İ. (1990) “Muzıkalnıy İnrumentı v Semeynom Bıytu Narodov Srednego Povoljya (konets XIX – načalo XX v.)”, *Semeynaya Obryadnost Narodov Srednego Povoljya*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
4. Hristolyubova, İ (1978) “Pogrebalnıy Ritual u Udmurtov”, *Etnokulturnıy Protsessı v Udmurtii*, İjevsk.
5. Karakuzova, J. ve M. Ş. Hasanov (1993). *Kosmos Kazahskoy Kulturi*. Almatı.
6. *Puteşestviye v Vostoçnıy Stranı Plano Karpini i Rubruka* (1957) Moskva.
7. Roux, Jean-Paul (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul.
8. *Semeynıy obryadı Narodov Sibiri*.(1980) Moskva.
9. Sultangareyeva, Rozaliya (1994) *Başkirskiy Svadebno-Obryadovıy Folklor*. Ufa.
10. *Tatar Mıfları* (1999), Galimcan Gıylmanov hikâyäläwendä, 2. Kitap, Qazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
11. *Tatarı* (2001) Moskva.
12. *THEMA Larousse. Tematik Ansiklopedi* (1993-1994): Sanat ve Kültür. Türk-İslam, “Milliyet”. İstanbul.

13. Urazmanova, Raufa (1984) *Sovremenniy Obryad Tatarskogo Naroda*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.

14. Urmançeyev, Fatih (1980). *Epiçeskiye Skazaniya Tatarskogo Naroda*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Sürelî yayınlar:

1. Görkem, İ (1992), “Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, N 77, Nisan.

2. Vorobyov N. (1964). “Etniçeskiye Gruppy Tatar Srednego Povoljya i Priuralya”, *İtogovaya Nauçnaya Sessiya Kazanskogo İnst. Yaz., Lit. İ İstorii AN SSSR za 1963 god*, Kazan.